



INTERNATIONAL

**JOURNAL of HUMAN STUDIES**

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 3 Sayı/ISSUE 6 Yıl/YEAR: 2020

Alındı/RECEIVED: 11-09-2020 – Kabul/ACCEPTED: 07-12-2020

## “Kumalık” Olgusunun İlk Eş ve Kuma Üzerinden Yankısı

*“Fellow Wife” Phenomenon Echo Through First Wife and Fellow Wife*

Sümevra ALAN<sup>1</sup>  
Sevgi YEŞİLYURT<sup>2</sup>

### Abstract

Before Islam, the formation of the family in Turks was realized through marriage, a social duty, and celibacy was a shame. In these periods, the marriage type was monogamous and polygamous marriage was rarely seen and this was seen among the managers. The khans, who were the state administrators, had more than one marriage, and the first of the wives of the khans was seen as the first women. The fellow wife, who is in a second position, is quite different from the first woman. The participation of the fellow wife in the family was not like a wife, but

### Öz

İslâmiyet'ten önce Türklerde ailenin meydana gelmesi, toplumsal bir görev olan evlilik yoluyla gerçekleşmekte olup bekârlık ayıp sayılırdı. Bu dönemlerde genelde evlilik tipi tek eşli evlilik olup çok eşli evliliğe ender rastlanmakta ve bu daha çok yöneticiler arasında görülmekteydi. Devlet yöneticisi olan kağanlar birden fazla evlilik yapar, kağanların bu evliliklerinden olan hanımlarından ilki baş hatun olarak görülürdü. İkinci sırada bir eş konumunda olan kuma ise gerçek kadından oldukça farklıydı. Kumanın aileye katılması bir eş gibi değil hatunun kız

<sup>1</sup> Arş. Gör., Sümevra ALAN, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı sumeyra.alan@erzurum.edu.tr, Orcid 0000-0002-4406-2022

<sup>2</sup> Lisans Öğrencisi, Sevgi Yeşilyurt, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, sevgi.yesilyurt98@erzurum.edu.tr, Orcid 0000-0003-3048-6358

in the style of the first wife's sister, and the children of the fellow wife could not get a share of their father's wealth. We can see that the “fellow wife” phenomenon, which has started from ancient Turkish societies to the present day, has decreased compared to the old times due to both social reservations and the psychological effects of the situation. Among the reasons of the fellow wife; economic reasons, lack of ownership, helplessness, poverty, having a large population, indispensable desires in the desire of boys and increasing the number of employees in the family. The effects of these causes and their consequences on individuals were considered worthy of study by us. In our study, which is based on fieldwork, the concept of “fellow wife” will be evaluated from the eyes of women with various questions to be asked to the wife and first wife to determine their moods, their views on marriage, questioning their own values, their place and status in society, their value in the family and their reflections on their psychology. In this context, this article shall firstly focus on the arguments of Marxist and radical feminists on the sameness and the difference, especially in the second wave. Second, the question of gender and identity of the third wave feminism shall be discussed. This comparison of ideas and the suggested arguments shall show us how/where we should see multiple inequalities with the intersectionality theory. Moreover, with the perspective of intersectionality this comparison shall allow us to analyze the analytical axes in which the differences cause inequality. In addition, the specificity of the article is that it reconsiders the concept of neo-racism with intersectionality and reveals the multifaced categories and differences that cause inequality. Eventually, the main purpose of the article is to explain intersectionality in parallel with its

kardeşi tarzında olmuş, kumaların çocukları babalarının servetinden pay alamamışlardır. Eski Türk toplumlarından başlayarak günümüze kadar süregelen “kumalık” olgusunun günümüzde gerek toplumsal çekincelerden gerekse durumun yarattığı psikolojik etkiler nedeniyle eskilere nazaran azaldığını görmekteyiz. Kumalığın nedenleri arasında; ekonomik nedenler, sahipsizlik, çaresizlik, fakirlik, çok nüfusa sahip olma, erkek çocuk isteğindeki vazgeçilmez arzular ve ailedeki çalışan sayısının artırılması gibi nedenler sıralanabilmektedir. Bu nedenlerin yarattığı sonuçların kişiler üzerindeki etkileri tarafımızca çalışılmaya değer görülmüştür. Saha çalışmasına dayalı hazırladığımız çalışmamızda kumaya ve ilk eşe sorulacak çeşitli sorularla kişilerin ruh halleri, evliliğe bakışları, kendi değerlerini sorgulama, toplumdaki yer ve statüleri, aile içinde gördüğü değer ve bunların psikolojilerine yansımaları tespit edilecek “kuma” kavramı kadınların gözünden değerlendirilecektir. Bu bağlamda, bu makalede ilk olarak ikinci dalgadaki özellikle Marksist ve radikal feministlerin aynılık ve farklılık savlarına odaklanılacaktır. Daha sonra, üçüncü dalga feminizmin toplumsal cinsiyet ve kimlik meselesi ele alınacaktır. Bu fikir karşılaştırması ve öne sürülen savlar bizi kesişimsellik kuramı ile çoklu eşitsizlikleri nasıl/nerede görmemiz gerektiğini gösterecektir. Dahası; bu karşılaştırma, farklılıkların eşitsizliğe neden olduğu analitik eksenleri kurama özgü bir perspektifle incelememizi sağlayacaktır. Buna ek olarak; makalenin özgünlüğü, yeni-ırkçılık kavramını kesişimsellik kuramıyla yeniden düşünerek eşitsizliğe neden olan çok yönlü kategorilerin ve farklılıkların su yüzüne çıkarmasıdır. Nihayetinde, makalenin esas amacı kesişimselliği; onun kuramsal gelişimiyle anlamak, ve kuramın akademik işlevselliğini keşfederek eşitsizlikleri,

theoretical development, to explore its academic functionality of the theory and to expound inequalities, categories and their social, cultural and political results in different empirical cases and levels.

**Keywords:** Fellow Wife, Polygamy, Causes of Polygamy, Effect of Fellow Wife on Individuals.

kategorileri ve bunların toplumsal, kültürel, politik sonuçlarını farklı ampirik örneklerde ve düzeylerde serimlemektir.

**Anahtar kelimeler:** Kumalık, Çok Eşlilik, Çok Eşliliğin Nedenleri, Kumalığın Bireyler Üzerindeki Etkisi.

## Giriş

Evlilik, toplum tarafından onanan kadınlar ve erkekler arasında meydana gelen bir ilişki türünü karakterize etmektedir. Yalnızca iki insanı ilgilendiren bir mesele gibi görünse de aslında özel anlamda iki aileyi; genel anlamda da toplumu ilgilendiren bir durumdur. Toplumun en küçük yapı taşı olan ailenin meydana gelme vesilesidir (Kapusuzoğlu, 2015, ss. 515). Araştırmacılar, “eski Türk aile yapısı” ifadesini genelde Proto-Türk ve (İslâm öncesi) eski Türk ailesi dönemlerini anlatabilmek için kullanmaktadır. Proto-Türk’ün, ortalama milattan önceki yapıyı, eski Türk döneminin ise milat yıllarından itibaren İslâm’a kadarki yaklaşık bin yıllık dönemi içine aldığı kabul edilmektedir. Hunlar, Göktürkler biraz da Çin etkisi taşıyan Proto-Türk aile yapısı zamanla daha belirgin bir şekil almıştır. Bu dönemlerde dikkat çeken en önemli noktalardan birisi ailede kadının üstün konumda olmasıdır. Bunun nedeni ise geçmiş dönemlerdeki Türklerde ‘soy’un ve ‘boy’un anneye nispet edilmesi yani çocuğun anasının boyuna mensup olmasıdır. Bundan dolayı da kadının aileden kopması uygun bulunmamaktadır. (Ulutaş ve Özpinar, 2013, ss. 383-384). Ailenin temelleri atılırken yapılan evlilik modellerinin farklılaştığını, birbirinden farklı evlilik modelleriyle bu yuvanın kurulduğunu görürüz. Görücü usulüyle evlenme, kız kaçırarak evlenme, başlık parası karşılığında evlenme, oturak alma evlilik, baş üstü kaçırma yoluyla evlilik, beşik kertme evliliği, taygeldi evlilik, kuma getirme evliliği, berdel evliliği, kepir evliliği, ölen kardeşin karısıyla evlenme (levirat), baldızla evlilik (sororat), içgüveyi evliliği, yetim evliliği, yakın akraba evliliği, oldu bitti evlilik, para karşılığı evlenme, kan parası karşılığı evlenme, oç alma karşılığı evlenme, çok eşli evlilik, anlaşmalı evlilik vb. toplumumuzda görülen bazı evlilik modelleridir.<sup>3</sup> Çalışmamızdaki katılımcıların evlilik modellerinin; ailelerin uygun gördüğü şekilde görücü usulüyle evlenme, kız kaçırarak evlenme, başlık parası karşılığında evlenme, berdel evliliği, levirat evliliği vb. biçiminde sıralanması mümkündür. Bu tarz evliliklerin yaygın olduğu kırsal kesimlerde aile müessesesi sayılan evlilik konusunda geçim sıkıntısı, yokluk, işçi gücü gereksinimi vb. nedenlerle yasal yolla evlenen kadının üzerine kuma getirilmesi de imam nikâhıyla görülen evlilik modellerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

<sup>3</sup> Evlilik modelleri ve Türkiye’de evlenme biçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sezen, L. (2005). Türkiye’de Evlenme Biçimleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(27), ss. 185-195.

Görücü usulüyle evlenme; gelenekselliğin ağır bastığı yörelerde görülen bir evlenme biçimidir. Bu evlenme biçiminde kız seçme girişimi, doğrudan doğruya evlenecek gencin annesi, babası veya diğer yakınları tarafından başlatılmaktadır. Gencin, kızı beğenmesi yeterli değildir diğer aile bireylerinin de onayının alınması gerekmektedir. Evlenme işine “görücü” denilen ve erkek ailesi tarafından seçilen kadınlar grubunun kız evini ziyareti ile başlanılır. Görücü ekibinin içinde; erkeğin annesi, kız kardeşi, birkaç akraba ve güvenilir komşu hanımlar bulunur (Sezen, 2005, ss. 186). Ailelerin evliliğe kesin karşı çıkması durumunda ‘kız kaçırma’ olayı gündeme gelir. Bu durum, sosyo-ekonomik ve diğer sebeplerle en çok kız tarafının engellemesi ile ortaya çıkar. Bu engeller arasında kız tarafının başlık parası istemesi önemli bir yer tutmaktadır. Delikanlı kızla anlaşarak kızı kaçıtır (Sezen, 2005, ss. 187). Başlık parası karşılığında evlenme; Anadolu’nun birçok yerinde, evlenecek gencin kız tarafına ödediği paraya başlık denir. Bu ödeme nakit para yanında; altın, ev, bahçe, tarla veya canlı hayvan (at, koyun, sığır vb.) olarak da gerçekleştirilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesinde başlığa; “bedel”, “ağırlık”, “ana hakkı” gibi vb. isimler de verilmektedir. Bedel evliliği; Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da uygulanan bir evlenme biçimidir. Başlık sorununu ve yükümlülüğünü ortadan kaldıran bu tür evlilik hem kızı hem de oğlu bulunan iki ailenin, karşılıklı olarak hem kızlarını hem de oğullarını birlikte evlendirmeleri suretiyle gerçekleştirilmektedir (Sezen, 2005, ss. 189). TDK Büyük Sözlükte “kayınla evlenme” anlamına gelen levirat evliliğinde ise baba, amca ve ağabey ölünce öz ana ve kız kardeşler dışında, onların dul ve yetimleriyle evlenme görülür. Konargöçer toplumların pek çoğunda görülen bu uygulamanın temel amacı ölenin geride bıraktıklarını korumak, onlara sahip çıkmak, birliğin ve düzenin devam etmesini sağlamaktır. Böylece ölen kişinin bıraktığı miras da yabancı birinin idaresine geçmemiş olur. Esasen tamamen birlik ve barış içinde yaşamaya odaklanmış konargöçer bir toplumun bu uygulamasının temeli koruma ve sahiplenme içgüdüsünden başka bir şey değildir (Kapusuzoğlu, 2015, ss. 515). Levirat evlenme modeli Hunlardan itibaren Göktürkler, Tıyhunlar vb. Türk toplumlarında gözlemlenebilen bir evlilik modeli şeklinde günümüze kadar gelmiştir.<sup>4</sup> Eski Türklerde aile genelde küçük görünümde ve eşitlikçi bir düşünceye dayanmaktadır. Pederî bir yapı özelliği gösterip güncel hayatta nihai sözü erkek söylemekle birlikte, pek çok konuda kadın-erkek ailenin iki üyesi de her türlü güncel olayda görüşlerini rahatça ifade etmektedirler. Hatta nikâh, boşanma, mülkiyet gibi konularda eşitlikle ifade edilebilecek haklara sahip bulunmaktadırlar. Bu dönemlerde genelde evlilik tipi tek eşliliktir. Çok evliliğe ender rastlanmakta birlikte daha çok yöneticiler arasında görülmektedir. Ancak bu durumlarda da kuma ikinci sırada bir eş konumundadır ve çocuğu hükümdarlığa namzet değildir (Ulutaş ve Özpınar, 2013, ss. 383-384). İslâmî dönemde görülen aile yapısı yüzyılımızın başlarına kadar pederî bir nitelik taşımış, geniş ve küçük tipleri arasında bir yapı oluşturmuştur. Bu dönemin aile yapısı eski Türk ve İslâm anlayışlarının harmanlanması anlamına gelmekte olup Türk töre ve gelenekleriyle İslâmî normlar bir sentez oluşturacak biçimde aile dokusunu meydana getirmiştir. İslâmî Türk aile yapısında da hâkim olan tek eşliliktir. Ancak şartlara bağlı olarak çok eşlilik bazı durumlar da uygulanmıştır. Şüphesiz bunda İslâm’ın duruma göre verdiği cevazın bir etkisi vardır. Ancak bu olgu bütünüyle İslâm’a yüklenemez, bunda pek çok beşerî oluşumda olduğu gibi toplumsallığın bir kendine özgülüğü de vardır (Ulutaş ve Özpınar, 2013, ss. 386-387).

<sup>4</sup> Levirat evlilik modelinin görüldüğü Türk toplumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kapusuzoğlu, G. (2015). Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(58), ss. 507-522.

Çok eşlilik yani poligami; erkeğin ya da kadının birden fazla eşe sahip olması şeklinde tanımlanır ve *polijini* (çok kadınla evlilik), *poliandri* (çok erkekle evlilik) olmak üzere ikiye ayrılır. Az gelişmiş yahut gelişmekte olan ülkelerde, toplumun izole olmuş kesimlerinde hatta kendi ailemizde dahi gözlemlenebilir fırsatı bulabildiğimiz *polijini* yani “çok kadınla evlilik” diğer bir adıyla da bilinen “kuma” kavramı bize bu çalışmanın oluşturulması adına ilham vermiştir. Kuma, birinci kadının üzerine alınan ikinci kadın, ortak (Gülensoy, 2018, ss. 458b) anlamına gelmekte olup kökeni Moğolca’dır. < Moğ. *ᠵᠤᠮᠠ* ‘Konkubine | metres, cariye’ TMEN I 414, Räsänen 299b. İlk kez *Codex Cumanicus*’ta gözlemlenen *ᠵᠤᠮᠠ* kelimesi yalın şekliyle ‘cariye, odalık, kuma’ anlamlarına gelecek biçimde 65b/35’te, *ᠵᠤᠮᠠᠳᠠᠨ ᠲᠣᠪᠭᠠᠨ*<sup>5</sup> biçiminde ise 50a/7’de kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi döneminde *ᠵᠤᠮᠠ*~*ᠭᠤᠮᠠ* biçimleri gözlenen kelime Osmanlı Türkçesinde *kuma* ‘bir erkeğin nikâhlısı bulunan kadınlardan her birinin ötekine göre adı, ortak, nöker’ anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır (TS IV 2730).<sup>6</sup>

Ülkemizde poligaminin yasal olmaması nedeniyle; ilk eşin üzerine kuma getirmesi yoluyla yapılan evliliklerde dinî nikâh gözetilmektedir. Erkek; kuma gelen kadının yaş, kültür seviyesi, eğitim düzeyi, gelir seviyesi vb. özelliklerine bakılmaksızın genel oranda doğurganlığı ve soyun erkek çocuk üzerinden devam etmesi gerekçesiyle ocağının sönmemesi adına iki veya daha fazla kez evlenebilir. Bu evliliğin sebepleri arasında; ilk eşin erkek çocuk doğuramaması, zevkî sebepler, çok evlilikle sağlanan iş gücü ve yengeyle evlenme kuralı (levirat), kan davasını sona erdirme vb. de gösterilebilir. Ancak kumalık kavramının hem ilk eş hem de kuma gelen kadın üzerinde birçok fiziksel, ruhsal, sosyal sorunları ortaya çıkarmakta olduğu; özelde kişinin sağlığını, genelde de aile ve toplum sağlığını etkilediği gözlemlenmektedir. Eşlerin maddî imkânsızlık nedeniyle aynı çatı altında bulunmaları saydığımız sıkıntılara ek olarak; kıskançlık, rekabet, yoksunluk, yoksulluk, şiddet, istismar, erken gebelik, kuma gelen kadınlar arasındaki bebek yarışı sonucunda oluşan üreme sağlığı sorunları, anne ve bebek ölüm oranlarında artış ve toplumsal izolasyon gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızda kumalık, kumalığın yarattığı sorunlar, kumalığın avantajları ve dezavantajları vb. gibi konular ele alınmış olup yöneltilen soruların katılımcılar üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

## Materyal ve Yöntem

### Araştırma Grubu:

Araştırmaya, Erzurum kent merkezi ve merkeze bağlı civar köylerden seçilen, aile yaşantısında *poligami* gözlenen bu nedenle kuma ya da kuması bulunan toplam 20 kadın gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 53.05±9.07 yıldır.

### Veri Toplama Araçları:

Araştırmada, katılımcıların kumalık, kumalığın yarattığı sorunlar, kumalığın avantajları ve dezavantajları vb. ile ilgili görüşlerinin belirlenmesine yönelik 29 soru (14 soru kumalara, 15 soru ilk

<sup>5</sup> *Codex Cumanicus*’ta geçen *ᠵᠤᠮᠠᠳᠠᠨ ᠲᠣᠪᠭᠠᠨ* sıfat fiil öbeği Clauson ED 727a’da *kūniden ᠲᠣᠪᠭᠠᠨ* biçiminde yazılmış olup *ᠵᠤᠮᠠ* sözcüğüyle aynı anlama gelecek şekilde ‘concubine | metres, cariye’ kullanılmıştır. *Kūni* sözcüğü ilk defa *Orbon Yazıtlarından* Bilge Kağan Yazıtı doğu yüzünün 30. satırında geçmekte olup ‘hasetlik’ anlamına gelecek şekilde kullanılırken *Dankoff-Kelly* II 272’de ‘kuma’ anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca kelime *kūni* şekliyle *Kutaḡu Bilig* 30, 455, 560 vd.; *ᠵᠤᠮᠠ* şekliyle *Muḡaddimetü’l Edeb* 95/2, 191/6; *Nechü’l-Ferâdis* 397/11, 397/12; *Ed-Dürretü’l Mudîyye fi’l-Liḡati’l Türkîyye* 14a/4; *Şiban Han Dîvânı* 184a/6; *Şecere-i Terakime* 79b/14, 80b/8, 82a/10 vb. eserlerde de görülmüştür.

<sup>6</sup> *ᠵᠤᠮᠠ* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Schöniḡ, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westogbusischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.

eşlere) ve 8 soru demografik olmak üzere uzman görüşleri alınarak araştırmacılar tarafından hazırlanan toplam 37 sorudan oluşan anket uygulanmıştır.

### Verilerin Toplanması

Erzurum kent merkezi ve merkeze bağlı civar köylerden seçilen, aile yaşantısında *poligami* gözlenen bu nedenle kuma ya da kuması bulunan kadınlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Konunun oldukça mahrem ve özel olması araştırma kapsamında bulunan kadınların araştırmaya dâhil olmasında önemli engellerden biri olmuştur. Bunun yanı sıra; ses kaydı alınmasına gösterilen tepkiler, soruların yahut kişi adlarının bir yerde yayımlanacağından korkulması, kumaya sorulan sorularda diğer eşlerin kişinin yanında bulunmasının istenilmemesi, eşlerin tedirginliği ve karılarını araştırmacıyla yalnız bırakmak istememeleri, kadınların eşlerinin tepkisinden çekinip soruları yanıtlamak istememeleri vb. gibi engeller de çalışmamızı hazırlarken karşımıza çıkanlardan bazıları olmuştur. Kişilerin güveninin kazanılmasının ardından, kadınların evliliklerine ilişkin hikâyeleri yüz yüze görüşme tekniği kullanılarak derlenmiştir. Görüşmeler, kadınların, kendilerini daha rahat hissetmeleri adına, evlerinde ve yanlarında eşleri yahut kumaları olmadan gerçekleştirilmiştir. İlk eşin yanındaki kumayı konuşturmak istememesi, eşlerden birine soru sorulduğu sırada diğerinin çocukları avutuyor olması yahut kocalarının ikisine aynı anda soru sorulmasına vermeyişi nedeniyle hazırlanan sorular aynı evdeki bireylere (kuma ve ilk eşe) sorulmayıp farklı evlerdeki kuma veya ilk eşlere uygulanmıştır. Görüşmelerin ve kişilere sorulan soruların tamamı yazılarak kayıt altına alınmış (ses kaydı istenmediğinden ve sorular sorulurken telefonlar aracılığıyla ses kaydı alınır ihtimaline karşı kişiler tarafından kapatıldığından) daha sonra transkript edilmiştir.

### Verilerin Analizi

Katılımcıların demografik durumlarına ait verilerin frekans ve yüzde değerlerine ilişkin dağılımları SPSS 21.0 paket programında değerlendirilerek tablolar haline getirilmiştir.

### Bulgular

**Tablo 1.** Katılımcıların yaş, evlilik yaşı, eşleriyle yaş farkı ve evlilik süreleri ortalama değerleri

Demografik Özellik	İlk Eş	Kuma	Genel
	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
Yaşı (yıl)	54.20±7.17	51.90±10.92	53.05±9.07
Evlilik yaşı (yıl)	20.20±2.09	20.00±4.76	20.10±3.58
Eşleriyle yaş farkı (yıl)	6.50±3.65	12.90±8.82	9.70±7.34
Evlilik süresi (yıl)	30.50±6.67	26.80±14.05	28.65±10.87

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların yaş ortalaması 53.05±9.07 (ilk eşlerin=54.20±7.17; kumaların=51.90±10.92) yıldır. Evlilik yaşları 20.10±3.58 (ilk eşlerin=20.20±2.09; kumaların=20.00±4.76) yıldır. Eşleriyle yaş farkı 9.70±7.34 (ilk eşlerin=6.50±3.65; kumaların=12.90±8.82) yıldır. Evlilik süreleri ise 28.65±10.87 (ilk eşlerin=30.50±6.67; kumaların=26.80±14.05) yıl olarak tespit edilmiştir.

**Tablo 2.** Katılımcıların yaş dağılımları

Yaş	İlk Eş		Kuma		Genel	
	n	%	n	%	N	%
34-41 yaş	1	10,0	2	20,0	3	15,0
42-49 yaş	1	10,0	3	30,0	4	20,0
50-57 yaş	4	40,0	1	10,0	5	25,0
58-65 yaş	4	40,0	3	30,0	7	35,0
66-73 yaş	-	-	1	10,0	1	5,0
<b>Toplam</b>	<b>10</b>	<b>100,0</b>	<b>10</b>	<b>100,0</b>	<b>20</b>	<b>100,0</b>

Tablo 2’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların 13 (%65.0)’ü 50 yaş üzerinde olduğu görülmektedir.

**Tablo 3.** Katılımcıların evlenme yaş dağılımları

Yaş	İlk Eş		Kuma		Genel	
	n	%	n	%	n	%
18 yaş ve altı	3	30,0	3	30,0	6	30,0
19-25 yaş	7	70,0	6	60,0	13	65,0
26-30 yaş	-	-	-	-	-	-
30 yaş ve üzeri	-	-	1	10,0	1	5,0
<b>Toplam</b>	<b>10</b>	<b>100,0</b>	<b>10</b>	<b>100,0</b>	<b>20</b>	<b>100,0</b>

Tablo 3’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların 13 (%65.0)’ü 19-25 yaş aralığında evlendiği görülmektedir.

**Tablo 4.** Katılımcıların çocuk sayısı dağılımları

	Çocuk Sayısı	İlk Eş		Kuma	
		N	%	n	%
<b>Kız</b>	0	3	30,0	1	10,0
	1	2	20,0	1	10,0
	2	4	40,0	3	30,0
	3	1	10,0	3	30,0
	4	-	-	2	20,0
	<b>Toplam</b>	<b>10</b>	<b>100,0</b>	<b>10</b>	<b>100,0</b>
<b>Erkek</b>	0	4	40,0	-	-
	1	1	10,0	5	50,0
	2	4	40,0	2	20,0

	3	1	10,0	2	20,0
	4	-	-	1	10,0
	<i>Toplam</i>	<i>10</i>	<i>100,0</i>	<i>10</i>	<i>100,0</i>
<b>Toplam</b>	0	2	20,0	-	-
	1	-	-	-	-
	2	2	20,0	-	-
	3	4	40,0	4	40,0
	4	1	10,0	3	30,0
	5	1	10,0	1	10,0
	6	-	-	1	10,0
	8	-	-	1	10,0
	<i>Toplam</i>	<i>10</i>	<i>100,0</i>	<i>10</i>	<i>100,0</i>

Tablo 4’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılanlardan ilk eşlerin 3 (%30.0)’ü, kumalardan ise 1 (%10.0)’i hiç kız çocuğa sahip değilken, ilk eşlerin 4 (%40.0)’ü erkek çocuğa sahip değildir. Kumalardan erkek çocuğa sahip olmayan kimsenin bulunmadığı görülmektedir.

**Tablo 5.** Katılımcıların eğitim durumu dağılımları

Katılımcıların Eğitim Durumu	İlk Eş		Kuma	
	n	%	n	%
İlkokul terk	1	10,0	-	-
İlkokul	3	30,0	5	50,0
Ortaokul	3	30,0	-	-
Lise	1	10,0	-	-
Okuma-yazma biliyor	1	10,0	3	30,0
Okuma-yazma bilmiyor	1	10,0	2	20,0
<i>Toplam</i>	<i>10</i>	<i>100,0</i>	<i>10</i>	<i>100,0</i>

Tablo 5’te görüldüğü üzere, araştırmaya katılanlardan ilk eşlerin 3 (%30.0)’ü, kumaların ise 5 (%50.0)’i ilkokul mezunu oldukları görülmektedir.

**Tablo 6.** Katılımcıların evlilik çeşitleri dağılımları

Katılımcıların Evlilik Çeşitleri	İlk Eş		Kuma	
	N	%	n	%
Akraba evliliği	1	10,0	-	-
Berdel evlilik	-	-	1	10,0
Görücü usulü	5	50,0	8	80,0
Kaçarak evlenme	2	20,0	-	-
Severek evlenme	2	20,0	1	10,0



Toplam	10	100,0	10	100,0
--------	----	-------	----	-------

Tablo 6’da görüldüğü üzere, araştırmaya katılanlardan ilk eşlerin 5 (%50.0)’i, kumaların ise 8 (%80.0)’i görücü usulünde evlendiği görülmektedir.

**Tablo 7.** Katılımcıların yaşadığı yer dağılımları

Resmî eşle kuma aynı evde mi ayrı evde mi kalmakta	İlk Eş		Kuma	
	n	%	n	%
Aynı evdeler	8	80,0	8	80,0
Ayrı evdeler	2	20,0	2	20,0
Toplam	10	100,0	10	100,0

Tablo 7’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanlardan ilk eşlerin 8 (%80.0)’inin ve kumaların 8 (%80.0)’inin aynı evde yaşadığı görülmektedir.

**Tablo 8.** Katılımcıların Sosyo- Demografik Özellikleri

Adı Soyadı	Yaşı	Evlenme Yaşı	Eşleriyle				Toplam Çocuk	Eğitim Durumu	Evlilik Çeşitleri	Resmî Eşle Kuma Aynı Evde Mi Ayrı Evde Mi Kalmakta
			Aradaki Yaş Farkı	Evlilik Süresi	Kız Çocuk	Erkek Çocuk				
Emine Ş.	57	23	1	34	1	2	3	Lise	Görücü usulü	Ayrı evdeler
Fincan P.	60	20	10	34	3	0	3	Okuma-yazma biliyor	Görücü usulü	Aynı evdeler
*Sultan Ç.	60	18	5	40	0	3	3	Okuma-yazma biliyor	Görücü usulü	Aynı evdeler
Hatice D.	65	18	6	34	0	0	0	İlkokul mezunu	Akraba evliliği	Aynı evdeler
Fatma Ö.	48	20	7	28	2	0	2	Ortaokul mezunu	Severek evlenme	Aynı evdeler
Naciye G.	58	21	8	37	2	3	5	Ortaokul mezunu	Kaçarak evlenme	Aynı evdeler
*Hayriye A.	60	20	10	40	4	1	5	Okuma-yazma bilmiyor	Görücü usulü	Aynı evdeler
*Ayşe B.	61	13	5	48	3	3	6	Okuma-yazma bilmiyor	Görücü usulü	Aynı evdeler
Esmâ Ç.	59	22	4	37	2	2	4	Ortaokul mezunu	Severek evlenme	Aynı evdeler

*Bedirnaz Y.	70	18	32	12	1	2	3	Okuma-yazma biliyor	Görücü usulü	Aynı evdeler
*Aliye M.	40	19	12	21	2	1	3	İlkokul mezunu	Görücü usulü	Aynı evdeler
Sabiha C.	54	23	4	17	0	2	2	Okuma-yazma bilmiyor	Görücü usulü	Aynı evdeler
*Fatma N.	34	20	20	14	3	1	4	İlkokul mezunu	Görücü usulü	Aynı evdeler
Zehra T.	40	18	14	28	1	2	3	İlkokul terk	Görücü usulü	Aynı evdeler
*Hüsna G.	48	21	11	27	4	4	8	İlkokul mezunu	Berdel evlilik	Ayrı evdeler
Sıdıka B.	51	17	7	34	0	0	0	İlkokul mezunu	Kaçarak evlenme	Aynı evdeler
*Beyaz T.	52	19	21	33	2	2	4	İlkokul mezunu	Görücü usulü	Aynı evdeler
Yasemin A.	50	20	4	22	2	1	3	İlkokul mezunu	Görücü usulü	Ayrı evdeler
*Elif Y.	45	32	6	4	2	1	3	İlkokul mezunu	Severek evlenme	Ayrı evdeler
*Meryem A.	49	20	7	29	3	1	4	Okuma-yazma biliyor	Görücü usulü	Aynı evdeler

\* işareti kuma olarak giden kadınları ifade etmektedir.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri verildikten sonra çalışmamız iki kola ayrılarak incelenmiş olup ilk kolda “Kuma Olarak Giden Kadına Sorulan Sorular” ikinci kolda ise “Üzerine Kuma Gelen Kadına Sorulan Sorular” yer almaktadır.

## 1) Kuma Giden Kadına Sorulan Sorular

### 1.1. Erkek kime denir? Erkeğin görevi nelerdir?

S.Ç.: Bizde erkek eve para getirene, bize ekmek aş getirene denir. Görevi kadınlarına bakmaktır.

B.T.: Erkek ölene kadar kadına bakmakla görevli ve çocuk sahibi eden adamdır.

H.G.: Kızım, bizde erkek evine, çocuğuna bakan adama ve kadını yönetene denir.

F.N.: Kızım erkek bana bakıyorsa, karnım doyuyorsa ailesine ekmek getiriyorsa eee hem erkektir hem de görevini yapıyor.

A.M.: Para kazanan, ailesine bakana denir.

B.Y.: Sözü geçene denir. Eve para getirene erkek deriz.

A.B.: Karısına, çocuklarına bakan adama denir. Ailesine bakmak görevidir.

H.A.: Erkek kocaya denir. Gızım ben kuma olarak gittim bana baksın diye.

E.A.: Erkek kadını ve evini çekip çevirene denir. Bunları yapan erkektir zaten.

M.A.: Sözüünün eri olana denir. Ben derim ki erkeğin görevi kadir kıymet bilmektir.

Verilen cevaplar incelendiğinde erkeğin; eve para getiren, kadına ve çocuklarına bakmakla görevli olan evini çekip çeviren, kadir kıymet bilmesi gereken kişiye denildiği sonucuna varılmaktadır.

### 1.2.) Kadın kime denir? Kadının görevi nelerdir?

- S.Ç.: *Valla bizde kadın köle gibidir. Çocuk yapan, bakan adamın gönlünü boş edene denir.*  
B.T.: *Eşine erkek çocuk veriyorsan, her yerde gönlünü boş ediyorsan kızım işte sen kadın olmuştun demektir.*  
H.G.: *Bir hane içinde çocuk büyüten, eşe hizmet edene deriz.*  
F.N.: *Erkeğin gönlünü boş ediyorsan sen kadınsın. Çocuk bakmak, yemek yapmak, erkeğin gönlünü eğlemek.*  
A.M.: *Bizde kadın evi yönetene denir. Çocuğuna, kocasına bakandır.*  
B.Y.: *Çocuk doğurana. Çocuk doğurmak ve kocasıyla iyi geçinmek.*  
A.B.: *Eşine, çocuklarına bakana denir. Evini bir arada tutana denir.*  
H.A.: *Kadın bana denir. Çocuk yaparsan kadınsındır.*  
E.A.: *Erkeğini, çocuğunu mutlu ediyorsan kadınsın. Evini ailesi çekip çevirmek de görevidir kadının.*  
M.A.: *Çocuk doğurana, erkeğini elinde tutabilene denir. Evdekileri idare edebilmektir görevi.*

Verilen cevaplar incelendiğinde kadın; adamın gönlünü hoş eden, eşine hizmet eden, çocuğuna kocasına bakan, çocuk yapan, erkeğini elinde tutan kişiye denir. Kilit soru olan “kadın kime denir” sorusunda kadının erkeğini elinde tutan kişiye denmesi tarafımızca kuma getirilme düşüncesini psikolojik kabullenmenin veya reddin ilk basamağını oluşturmaktadır.

### 1.3.) Kuma gitmenizdeki temel gerekçe nedir? Eşinizi seviyor muydunuz?

- S.Ç.: *Kocam, ilk karısının çocuğu olmuyor diye beni aldı. Kocamı sevmek mi? Güzel kızım bizde gönül ile sevmek olmaz. Amacımız bizmettir.*  
B.T.: *Başlık parası ile gidip eşimi sevmem oldu. Para için gittim ama kocamı sevdim.*  
H.G.: *Değiş tokuş en büyük yol oldu. Berdel deriz biz buralarda. Eşimi sevmezdim, tanımadan verdiler beni işte.*  
F.N.: *Babam başlık parasına verdi. O benden yaşça büyüktü nasıl seveyim ben o adamı.*  
A.M.: *Görmüşler babam da vermiş isteyince. Benim gönlüm başkasındaydı severek evlenmedim ki.*  
B.Y.: *Baba baskısı tamamen, tanımyordum bile.*  
A.B.: *Babamın zoruyla evlenmem. Eşimi sevmezdim. 13 yaşında ne sevgisi, sevgi mi olur?*  
H.A.: *Gızım ben bilmiyordum ki kuma gittiğimi. Evlendikten sonra öğrendim. Tanımadım ki seveyim.*  
E.A.: *Seviyordum eşimi, âşık olduk nikâh kıydık.*  
M.A.: *Sebebi babamdır, para için verdi. Sevmezdim yani daha doğrusu farkında değildim.*

E.A.’nin; eşini severek ona kuma gitmeyi kabullenmesi dışında diğer katılımcıların eşlerini tanımadan, bilmeden, başlık parası yahut baba zoruyla kuma gittikleri görülmektedir. B.T.’nin sonradan eşini sevmiş olması kırsal-gelişmemiş toplumlardaki “evlenince seversin” sözünün açık bir örneğidir. Zorla gittiği kocasını sonradan sevme davranışı ya içerisinde bulunduğu durumu kabullenme ya da eşin davranışları neticesinde eşe ilgi duyma, alışma vb. nedenler sonucu ortaya çıkmaktadır. H.G.’ye

baktığımızda berdel usulüyle evlendirildiği görülmektedir. Berdel; evlenecek iki erkeğin, gelinlik çağındaki kız kardeşlerini veya akrabalarını değiştirmesi şeklinde gerçekleşir. Başlık, takı, ev eşyası vb. düğün giderlerinin taraflara vereceği ekonomik yükümlülükleri, asgari düzeye indirmek amacıyla yapılan bu evlilik türü, bazı hususların gözetilmesi sebebiyle tercihli evlilikler sınıfına girer (Akyüz, 2018, ss. 19-20). Kişiyi söz hakkı dahi düşmeyen bu değiş-tokuş evlilik türüyle evlenmiş olan H.G.’nin eşini sevmediği ve tanımaya dahi fırsat bulamadığı görülmektedir.

#### 1.4.) Ailenizde kuma getirmeye (çok eşliliğe) nasıl bakılmaktadır?

S.Ç.: *Eğer benim babam kumalığı sevmeseydi, isteyerek vermezdi bu adama. Kumalığı hep severdi.*

B.T.: *Babam derdi ki hep “Benim anam da kuma gitti” bu yüzden hep iyi benimsedi, karşılandı.*

H.G.: *Sürekli kuma alıp verdikleri için örf, adet, töre gibi bizde.*

F.N.: *Kadına ne olur düşüncesi yok işin içinde para varsa tamamdır.*

A.M.: *Sıcak bakmışlar ki verdiler 1 hafta içinde imam nikâbı ile evlendim.*

B.Y.: *Normal sıradan bakılıyor.*

A.B.: *Karşı gelmedi ki o verdi beni.*

H.A.: *Normal bakılmakta. Zaten normal bakılmasaydı vermezlerdi.*

E.A.: *2. Eşim olduğu için nikâba sıcak baktılar ama kumalığa iyi bakmadılar.*

M.A.: *Normal bakılıyor. Sonuçta babam keyiften verdi beni.*

Katılımcıların ailesinde ve çevresinde “kumalık” kavramına kötü bakılmadığı, buna karşı gelinmediği görülmektedir. Kuma giden kişilerin ailesinde veya kişilerin bulunduğu toplumsal çevrede kumalık kavramı yaygın olması, kumalığın yaygınlaşması ve illegal olarak görülmesine engel olmakta gündelik hayatın sıradan bir parçasıymış gibi uygulanabilmektedir. Bu konuda F.N.’nin verdiği cevap hayli ilgi çekicidir: “Kadına ne olur düşüncesi yok işin içinde para varsa tamamdır.” Parayla alınıp satılabilen kadının kaderi evlenecek adamın, alacağı kadının ailesine ödediği para neticesinde- kadının rızasına bakılmaksızın, kadının mutluluğu yahut psikolojisi düşünülmezsizin- şekillenmektedir.

#### 1.5.) Evliliğinizin gerçekleşmesinde annenizin bir söz hakkı var mıydı?

S.Ç.: *Annem, babama yalvardı ama ne çare anam gözyaşı ile kaldı, razı geldi.*

B.T.: *Annem git kuma olunca el üstünde tutulursun derdi ve iyi bir şey gibi anlattı. Böyle hayal edince kendimizi toy kız gibi hissederdik.*

H.G.: *Annem gönderdi dedi ki: “Kızıdır evde durup söz geleceğine bir evi olsun.” O yön gösterdi.*

F.N.: *Anam istemedi ama elinden de bir şey gelmedi.*

A.M.: *Annem de git çoluk çocuğa karış dedi gönderdi.*

B.Y.: *Anam yoktu ki söz hakkı olsun.*

A.B.: *Anamın söz hakkı yok. Evde söz sadece babamındır.*

H.A.: *Yok babamın oldu. Annamın hiç söz hakkı olmadı.*

E.A.: *Annem hiçbir fikir bile sunmadı. İstemediğini biliyordum zaten.*

M.A.: *Keşke olsaydı, belki durdururdu. Ama yoktu.*

Katılımcıların annelerinin evde bir söz hakkı olmadığı görülmektedir. S.Ç.’nin annesinin çabalması sonuçsuz kalmış, ataerkil aile yapısının neticesinde yine son sözü söyleyen evin erkeği olmuştur. B.T., H.G. ve A.M.’ye bakıldığında ise annelerinin rızası olduğu hatta annelerinin bu işe vesile olduğu görülmektedir.

### 1.6.) Düğününüz yapıldı mı yoksa imam nikâhıyla mı evlendiniz?

S.Ç.: *Düğünüm yapılsa soyadım değişirdi canım. Ama soyadım benimdir. İmam geldi kıyda nikâhı gitti.*

B.T.: *İmam nikâhı ile aldı beni. Derler ki asıl nikâh dini nikâhtır. Ben de kabul ettim.*

H.G.: *İmam nikâhı ile evlendim. Geldi kıyda imam zaten sonrasında evlâsin.*

F.N.: *Düğün yapıldı ama imam nikâhlyım.*

A.M.: *İmam geldi nikâhı kıyda. Ben İsmail’ in karısı oldum sonra.*

B.Y.: *İmam nikâhıyla evlendik. Kumaya düğün mü yapılır?*

A.B.: *İmam nikâhı ile evlendik.*

H.A.: *Yok kızım ne düğünü imam nikâhı kıydılar.*

E.A.: *İmam nikâhıyla evlendik.*

M.A.: *Kumaya düğün yapıldığı pek görülmez bizim buralarda. İmam nikâhı sadece.*

Kuma giden kadınlara; devlet yasaları izin vermediği için resmi nikâh yapılamamış, sadece imam nikâhı ile yapılan evlilik -sessiz sedasız- geçirtilmiştir. Ancak F.N.’ye bakıldığında imam nikâhıyla evlenmesine rağmen toplum baskısı veya tepkisine aldırış edilmeden düğünü yapılmış telli duvaklı gelin olmuştur.

### 1.7.) Ailenize başlık parası ya da süt parası denen bir ücret ödendi mi?

S.Ç.: *Babam o zamanın parası 8 milyar verdi. Babam da para için verdi zaten.*

B.T.: *Başlık parası ile evlendirdiler. Zaten babamın durumu çok yoktu o zamanın parasıyla yüklü miktar verdiler benim için.*

H.G.: *Kızım süt parası değil de bizim aileler kan davalıydı, kan parası verildi. Bir de üzerine ben işte.*

F.N.: *Evet yüksek bir tutar para, altın ve inek verildi.*

A.M.: *İsmail babama süt parası vermiş az bir miktar o kadar.*

B.Y.: *Başlık parası ödendi.*

A.B.: *Evet kızım eşim başlık parası verdi.*

H.A.: *Başlık parası ya da süt parası istemedi. Sadece mehir verdiler.*

E.A.: *Öyle bir para mevzusu olmadı.*

M.A.: *Dedim ya sırf başlık parası için verdi beni babam.*

E.A. ve H.A. dışındaki tüm katılımcıların; ailelerine başlık parası ödendiği görülmektedir. Başlık parası; evlenecek erkeğin veya akrabalarının kız babası veya akrabalarına yaptığı, toplumlara göre değişen hukuksal ve toplumsal uygulamaları içeren hediye niteliğinde bir ödemedir. Bu ödeme genellikle para, hayvan (sığır, at, keçi vb.), çeşitli süs eşyaları veya törensel değerler gibi şeylerdir. Başlık parası; kadının satın alınması gibi görülmekte ise de aslında tarafların kendi aralarında hakların

aktarılması ile ilgili bir anlaşmadır (Tezcan, 1976, ss. 415). Bir kızın kıymetinin ona ödenecek parayla tayin edilmesi, başlığın bir nevi kızın bekâret bedeli olması, kurulacak yeni ailenin bedeli, kızın geriye yollanmaması ve medeni nikâh kıyılmadığı için en ufak geçimsizlikte ayrılma olmaması gibi sebepler başlık parası alınmasının temel sebeplerinden sayılmaktadır. E.A.’nin ailesi herhangi bir başlık parası talebinde bulunmazken H.A.’nın ailesi başlık parası yerine mehir almayı tercih etmişlerdir. Mehir; evlilik akdiyle koca tarafından kadına mutlak surette verilmesi gereken “nakit para, eşya, mal ya da menfaat” türü bir bedeldir (Akyüz, 2005, ss. 213). İslâm hukukunda mehir, evlenecek kadının ailesine veya yakınlarına değil, bizzat kendisine yapılması gereken bir ödemedir. Bu yönüyle Eski Türklerdeki kalından ve günümüzde kırsal kesimlerde varlığını sürdüren başlıktan ayrılır. İslâm Aile hukukunda mehir kadının hakkıdır ve bu hak, kadının rızası olmadan başka bir yakınına devredilemez. Söz konusu ödeme nakit olabileceği gibi mal da olabilmektedir (Gümrükçüoğlu, 2013, ss. 227-228).

### 1.8.) Evlilik sizin için ne demektir? Evlilikten aradığınızı buldunuz mu?

S.Ç.: *Evlilik saygıdır, sevgidir ama benimkisi kumalık olduğu için ölüm oldu.*

B.T.: *Aradığımı buldum. Aradığım çocuk, eş ve huzurdu. Huzur pek olmasa da diğerleriyle yetindim.*

H.G.: *Benim için zulüm ve sonu ölüm. Eğer sen kuma gidersen ölüm elbisesini giymişsin demektir.*

F.N.: *Evlilik, çocuk yapmak, mutluluk ve yuva. Tam anlamıyla da bulmuş değilim.*

A.M.: *Sevdiğim adamla evlenmedim aradığımı bulmadım. Evlilik bence huzur bulduğum bir hânedeki yaşamak.*

B.Y.: *Tanımadığım bir adama çocuk doğurmak. Bulmadım.*

A.B.: *Eee kızım ben 13 yaşında geldim çocuktum evliliğin ne demek olduğunu bile bilmezdim. Tek bulduğum çocuklarım.*

H.A.: *Evlilik benim için mutluluk ve huzurdu ama ben bulamadım.*

E.A.: *Evet, evlilikten aradığımı buldum.*

M.A.: *Evlilikten tek anladığım evlatlarım. Aradığımı bulamadım, çocuklarımı sevdim o kadar.*

E.A. dışındaki tüm katılımcılar için evlilik; mutlu bir yuva ve huzur olarak görülmesine rağmen kumalık sonucu yapılan evlilik kavramı ölümle eşdeğer görülmektedir. Eşlerini dahi tanıyamadan evlendirilen kadınlar için çocuk doğurmaksa bir şey ifade etmemektedir. Ancak E.A., kuma gittiği evde evlilik adına sahip olabileceği her şeye sahip olduğunu ve evlilikten aradığını bulduğunu ifade etmiştir.

### 1.9.) Evliliğinizde yaşadığınız sıkıntılar nelerdir?

S.Ç.: *İlk zamanlar yalnızlık hissedyordum, sonra fazla baskı... Şimdiyse alıştım her şeye.*

B.T.: *Bazen baskı, eşim tarafından... Güzel olduğumdan dolayı kıskançlık, eve alışma süreci gibi şeyler.*

H.G.: *Kızım aklına gelebilecek tüm sıkıntılar... Benim psikolojim de bozuldu, bedenim de hasta düştü. Ölüme her yeni gün bir adım daha kızım, ah ah.*

F.N.: *Kıskançlık, ilk eşle rekabet, anlaşamama oldu. Bazı zamanlar elbet oluyor bunlar.*

A.M.: *İlk eşi beni hep kıskandı, eskiden karga da ederdik, bana baskı da yapardı. “Topla pilını pırtını git” derdi hep.*

B.Y.: *Durumundan utanma... Çünkü babam yaşında biriyle evlendim.*

A.B.: *Mağduriyeti şiddet ve psikolojik durumlar... Yani kızım anlayacağın akıl dengem bozuldu.*

H.A.: *Akıl sağlığım kalmadı gızım. Uyum sağlayamadım uzun bir süre.*

E.A.: *Kıskançlık daha çok oldu.*

M.A.: *İlk eşi pek sevmeydi beni, anlayamazdım. Hep sineye çektim, susutum.*

Kişilerin; evliliğinde yaşadığı sorunların başında kuma gittikleri evdeki ilk eşle yaşanan tartışmalar, kıskançlık, mağduriyet, şiddet, adaptasyon sorunu, yalnızlık, baskı, şiddet, psikolojik rahatsızlıklar, parasızlık ve durumundan utanma gibi sebepler yer almaktadır. Akıl sağlığının kalmadığını ve psikolojisinin bozulduğunu söyleyen H.G., bu durumun kendisini bedenen de hastalandırıldığını, ölüme her gün bir adım daha yaklaştığını ifade ederken; eşiyle arasında 32 yaş olduğunu ve babası yaşında adamla evlendirildiğini belirten B.Y. ise durumundan utandığını, dışarı dahi çıkmak istemediğini belirtmektedir.

## 2.10.) Evliliğinizde yaşadığınız sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?

S.Ç.: *Kadere razı gelerek baş ediyorum tabii ki.*

B.T.: *Hep kader dedim ama fedakârlık ettim, alttan aldım ve bu duruma alışmaya başladım.*

H.G.: *Kadere razı gelme en büyük boyun eğmem oldu.*

F.N.: *Fedakârlık ediyorum ve tek sığınağım kader.*

A.M.: *Hep alttan aldım, evlatlarım var diye taviz verdim.*

B.Y.: *Altan almaya çalışarak. Sorunlara ses çıkarmaya gücüm yoktu zaten.*

A.B.: *Ben kaderime razı geldim.*

H.A.: *Kadere razı geldim. Her şey çocuklarım için oldu.*

E.A.: *Fedakârlık ve alttan alma en büyük sığınağım.*

M.A.: *Çocuğum olduktan sonra kaderime razı gelmekten başka çarem yoktu.*

Katılımcıların karşılaştığı sorunlar karşısında fedakârlık ettikleri, alttan almaya çalıştıkları yahut kader deyip sineye çektikleri görülmektedir. “Yuvam yıkılmasın, düzenim bozulmasın, sorun çıkmasın” diyerek her sıkıntıya katlanan bu kadınların çocukları uğruna sessiz kaldıkları da anlaşılmaktadır. Katılımcıların bazılarının kendi çocuklarının -ilk eşin otoritesi sebebiyle- ilk eşe anne demeleri; sonradan geldikleri evde hepten özgüvenlerinin kaybolmasına yol açmış bulunmaktadır.

## 1.11.) Eşine ilk eşin yanında nasıl davranıyorsunuz? Rahat mısınız?

S.Ç.: *Alıştım artık o yüzden rahatım.*

B.T.: *Çok rahatım çünkü onu sevmeydi beni sever, beni sayar, yatağına beni alır.*

H.G.: *E kızım bir yerden sonra rahat olmak zorundasın. Çünkü adamınız ortak. Mecburen yani. Ama saygımı hep gösterdim.*

F.N.: *Evet rahattım bir yerden sonra alıştık zaten.*

A.M.: *Rahattım. Çünkü eşim de hep benden yana. Gönlü hep beni ister.*

B.Y.: *Bana annelik ettiği için ben rahat degıldim ama kocam çok rahattı.*

A.B.: *O benim kocam gayet rahattım.*

H.A.: *Rahat davrandım. Elimden bir şey gelmedi. Ne kadar utanç verse de bu olay.*

E.A.: *İlk eşyle pek yan yana gelmiyoruz ki.*

M.A.: *Ben hiç istediğim gibi olamadım yanında. O evin reisiydi ona göre davranırdım hep.*

Kuma giden kadınların zamanla ortama ve ilk eşe alışarak rahat davrandıkları görülmektedir. Bazıları bu durumu utanç verici bulurken bazıları ise eşin ortak olmasına dayanarak rahat davranmış, bazıları ise eşinin kendisini istediğini ve arzuladığını belirterek bunun verdiği özgüvenle eşine ilk eşin ne hissedeceğini veya göstereceği tepkiyi önemsememiştir. Diğerlerinden farklı olarak M.A. hiçbir zaman eşine dilediği gibi davranamayıp ilk eşin otoritesinden çekinirken, E.A. ilk eşle yanyana dahi gelmemeyi tercih etmiştir.

### 1.12.) İlk eşin eşinizle yaşadığınız cinselliğe etkisi oldu/oluyor mu? Sizden onun gibi davranmasını bekliyor mu?

S.Ç.: *Olmuyor çünkü ben genç olduğumdan benden daha çok memnun.*

B.T.: *Nasıl söylesem ayıptır ama bana hep der ki eşim, senin gibi kimse bana yatakta bu kadar zevk vermiyor.*

H.G.: *Olmuyor çünkü benden hep fazla şeyler istiyor. Daha fazla ilgi.*

F.N.: *Beklemiyor, farklı şeyler de istemiyor zaten.*

A.M.: *İlişkiden sonra eski eşi yıkarmış onu hep. Benden de bunu isterdi. Yapardım, yapıyorum da. Bir sözünü iki etmem.*

B.Y.: *Ben geçtim ve benimle olmaktan daha çok memnundu.*

A.B.: *Hayır olmadı. O da öyle bir şey beklemedi.*

H.A.: *Hayır hiç öyle bir şey istemedi.*

E.A.: *Benimle daha huzurlu ve mutlu o yüzden başka beklentileri yok.*

M.A.: *Beklemezdi. Ben geçtim. Bana daha çok vakit ayırırdı.*

İlk eşin cinselliğe olumsuz herhangi bir katkısının olmadığı fikri, kumanın zihninde, eşlerin kumalardan daha memnun olduğu düşüncesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sadece A.M.’nin verdiği bilgiye bakıldığında ilk eşle devam eden “ilişkiden sonra ilk eşin, kocasını yıkama davranışı”nın kumayla olan ilişkiden sonra da sürdürülmek istenmesi tarafımızca erkeğin alışkanlıklarını devam ettirmek istemesi şeklinde yorumlanmıştır. A.M.’nin bu durumu içselleştirmeyip yahut erkeğinin ilk eşine yaptırdığı hareketi kendine de yaptırmamasını yadırgamayıp eşini yıkaması ise eşine olan saygısından ileri gelmektedir.

### 1.13.) Eşiniz size nasıl davranıyor? Evlilikte siz hiç söz hakkına sahip misiniz?

S.Ç.: *Zaten hep beni dinler ama ciddi konularda ilk eşi benden büyük diye bana sormadan ona sorar. Aslında eşit.*

B.T.: *Eşim her fikrini bana danışır. Beni sever, sayar.*

H.G.: *Söz hakkı tanır evet. İyi de davranır ama kötü tarafına da denk gelirse vay halimize.*



F.N.: *Bazen iyi bazen kötü. Ama eşit davranır çocuklar konusunda. Çocuklarım konusunda söz hakkı bazen verir.*

A.M.: *İyi davranıyor. Pek bize fikir sormaz ama. Sorsa benden başkasına danışmaz.*

B.Y.: *Söz hakkına sahip olacak kadar bir yaşım yoktu. Tek memnunluğu ona çocuk verdiğim için.*

A.B.: *Erkek kadına nasıl davranırsa öyle. Yerine göre veririr kızım.*

H.A.: *Eşim iyi davranırdı. İlk eşi buna hep engel olurdu.*

E.A.: *İyi davranıyor. Sağ olsun hep dinlerdi.*

M.A.: *Bana çok fazla kötülüğü dokunmazdı. Adam ne derse o olur.*

Verilen cevaplar incelendiğinde kumaların evlilikte söz hakkına pek fazla sahip olmadıkları görülmektedir. Ancak B.T.’nin verdiği cevap diğer katılımcılardan fazlasıyla farklı olup eşinin her şeyi kendisine danıştığını belirtirken; A.M. ise kocasının eşlerine fikirlerini sormamasına rağmen fikir alacaksa sadece kendisinin fikrini aldığını ifade etmektedir.

#### 1.14.) Kuma gitmenin avantajları ya da dezavantajları nelerdir? Kendi çocuğunuzun kuma gitmesini ister misiniz?

S.Ç.: *Tek avantajı benimle daha çok ilgileniyor. Ama ev, iş, çocuğu bunlar çok yorucu ve kötü. Asla istemem ama babası verir. Ama yine de önüne engel olurum.*

B.T.: *Kötü sonucu başka bir kadın daha var evde. İyi yönü her şeyi ben oldum kocamın. Herkesten üstün tutar beni. Kumalık güzel ama erkek iyi olacak, sevecek, sayacak karısın.*

H.G.: *İyi yönü yok aslında. Kızım ölümün iyisi olur mu? Ölüm ölümdür. Kötü yönü ise her gün ölmek) kızım. Sen şimdi bana diyorsun ki kızım. Sen evlatlarını kendi elinle toprağa göm. 100 kere ölüyorum ama evlatlarımı öldürmem.*

F.N.: *İyi yönleri yok. Ama kötü yönleri huzursuzluk, bağrıışma, hor görme gibi bir sürü şey. Asla istemem ben yaşadım evlatlarım yaşamasın.*

A.M.: *İyi yanları çocukların var. Kötü yanları ise bir arası yok. Ya mutlusun ya da mutsuz. Adam iyi biri ise gitsin. Ama iyi değilse vermem.*

B.Y.: *Kuma gitmenin hiç iyi bir yanı yok kötü yanı ise benden 32 yaş biriyle evlenmekti. Asla istemem. İnsan yaşadığı kötü şeyleri evladı yaşasın ister mi?*

A.B.: *İyi bir yanı yok. Kötü yanı ise çocukluğumu yaşamadım ve bunu neticesinde doğuran her şey. Asla çocuğum kuma gitsin istemem.*

H.A.: *İyi bir şey yok kızım. Kötü her şey. Hayır istemem. Gitmemesi için canımı bile veririm.*

E.A.: *Bir avantajı yok dezavantajları daha çok. Asla istemem.*

M.A.: *Tek avantajı daha fazla ilgi görmek onun dışında birşeyi yok. Yalnızlık var, utanmak var. Yok istemezdim. Çocuğumun yalnız kalmasını, utanmasını, kafasının bozulmasını hiç istemem.*

Kuma gitmenin avantajı daha çok ilgi görme şeklinde açıklanırken dezavantajları; huzursuzluk, bağrıışma, hor görülme, çocukluğun yaşanamaması, yalnızlık, utanç, bozulan psikoloji ve evde başka bir kadının olması biçiminde açıklanmaktadır. Katılımcılara sorulan “Çocuğunuzun kuma gitmesini ister misiniz?” sorusuna ise B.T. ve A.M. dışındaki tüm katılımcılar şiddetle karşı çıkmıştır. H.A., çocuğunuzun kuma gitmemesi için canından bile vazgeçebileceğini ifade ederken H.G. çocuğunuzun ölüm dediği

kumalığa diri diri gömülmesine asla razı gelmeyeceğini ifade etmektedir. B.T. ve A.M. ise adamın iyi biri olması, karısını sevip sayması durumunda kızlarını kuma olarak evlendirebileceklerini söylemişler, kumalığa kötü bir durum gözüyle bakmamışlardır.

## 2) Üzerine Kuma Gelen Kadına Sorulan Sorular

### 2.1.) Evlilik sizin için ne demektir? Evlilikten aradığınızı buldunuz mu?

H.D.: *Kızım evlilik benim için kaçıştan çok ölüm gibi.*

F.P.: *Evlilik benim için bulunmaz bir nimet. 3 çocuğum var evlilik de bu değil mi? İstedğim her şeyi buldum.*

E.Ş.: *Pek bir anlam ifade etmiyor. Hayır bulmadım.*

F.Ö.: *Ashnda ben tam olarak evlilik nedir bilmiyorum. Kardeşim üstüme kuma geldi ben aradığımı nasıl bulmuş olabilirim ki.*

S.B.: *İki insanın bir çatı altında ömür çürütmesi. Hiçbir zaman aradığımı bulamadım çünkü çocuğum olmadı.*

Z.T.: *Evlilik bir yuva kurmak. O yuvada yaşayıp gitmek. Çocuklarım hariç hiçbir şey bulamadım.*

S.C.: *Evlili değilsen sakın evlenme. Evlilik kölelikten başka bir şey değil.*

E.Ç.: *Evlilik yuva kurmaktır severek. Evet buldum.*

N.G.: *Evlilik benim için bir yaşama biçimi. Hayat sürmek kızım. Aradığımı buldum severek evlendim.*

Y.A.: *İlk başlarda bulmuştum ama sonra anladım ki bulduğumu sanmışım.*

Severek evlenen N.G. ve Esmâ Ç; evlilikten aradığını bulduğunu söyleyen ve evliliği sadece çocuk yapmaktan ibaret gören F.P. dışında ilk eşlerin de evlilikten aradıklarını bulamadıkları gözlemlenmiştir. Mutsuzluğu yüzünden okunan, düşünceleri alınanda derin izler bırakan S.C.’nin verdiği cevapsa: “Evlili değilsen sakın evlenme, evlilik kölelikten başka bir şey değil” biçiminde olup evlilikten ve üzerine yüklenen sorumluluklardan ne denli yorulduğunu gözler önüne sermektedir.

### 2.2.) Erkek kime denir? Erkeğin görevleri nelerdir?

H.D.: *Bizim toplumda erkek eve aş getiren çocuk yapan evin temeli gibidir.*

F.P.: *Karnımızı doyuran, aş getiren, çocuk yapan adamdır kızım.*

E.Ş.: *Erkek; kadını yönetebilen ve yönlendirebilendir. Görevi kıymet bilmektir.*

F.Ö.: *Bence erkek istediğini elde edene denir. Bir erkeğin görevi sadakat olmalıdır.*

S.B.: *Bir kadını yaşatabiliyorsa o erkektir.*

Z.T.: *Erkek; anan, baban, atan, yuvandır. Görevi sana ve ailene sahip çıkmaktır.*

S.C.: *Bizim gibi kadınların ömrünü tüketiyorsa, zevkini düşünüyorsa ve hürse o erkektir.*

E.Ç.: *Kadını mutlu eden, evine ekme getirene denir.*

N.G.: *Erkek; evine ekme getiren, evini geçindirendir.*

Y.A.: *Eşine sadık olana denir. Görevi de sadakatini korumaktır ya.*

İlk eşlerin; erkeği eve aş getiren, çocuk yapan, kadını yöneten, ailesine ve karısına sahip çıkan sadakatlî kişi şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Ancak eşlerinden sadakat bekleyen bu kadınların üzerlerine kuma gelmiş olması fazlasıyla üzücüdür. Bu kadınların verdiği erkek kalıplarının dışında

feminist yaklaşımli bir cevap niteliğinde olan erkek tanımı S.C.’ye aittir. O, erkeği: “Bizim gibi kadınların ömrünü tüketen, zevkini düşünen ve hür olan kişi” biçiminde tanımlamıştır. Erkeğin ömür tüketici ve zevkini düşünen bir varlık olarak algılanma düşüncesi “hürlük” kavramıyla birleştiğinde; eşinin erkek olduğu için kendi üzerine kuma getirmesi nedeniyle eşine olan içsel tepkisi, bu tepkisini dile getirdiğinde karşılaşmış olduğu baskı ve kadın olması neticesinde toplumda dilediği gibi davranamamasının yarattığı sıkışma hissi günlük yaşamında S.C.’yi fazlasıyla öfkeli bir kadına dönüştürmüştür.

### 3.3.) Kadın kime denir? Kadının görevleri nelerdir?

H.D.: *Yav kızım, çocuk yaparsan eşinin gönlünü hoş edersen sen kadınsındır. Yoksa kadın sayılmazsın.*

F.P.: *Eşini mutlu ettiysen ve ona çocuk verdiysen sen kadın olmuştundur.*

E.Ş.: *Kadın; el üstünde tutulana denir. Benim gördüğüm kadıyla kadın yemek yapana, çocuk doğurana denir.*

F.Ö.: *Evine sahip çıkana kadın denir. Bence kadının görevi namusuna sahip çıkmaktır.*

S.B.: *Kadın da bir erkeği hoş ediyorsa, hizmet ediyorsa kadındır.*

Z.T.: *Kadın; bir yuvayı büyüten ve hizmet eden kişidir.*

S.C.: *Kadın iş yapsın, çocuk yapsın, kocasını eylesin. Bunları yaparsan bu bölgelerde kadınsın.*

E.Ç.: *Erkeğin gönlünü hoş eden, evi geçindirendir, çocuk yetiştirir.*

N.G.: *Çocuk yapan, büyüten ve evi çekip çevirene denir.*

Y.A.: *Kadın; ailesini bir arada tutana denir. Huzuru sağlamayı çalışmaktır.*

Kadının çocuk yapan, hizmet eden, eşinin gönlünü hoş eden, çocuk doğuran ve evi çekip çeviren kişi olduğu görülmektedir. Erkeğin; kadın üzerinde hem sosyal hem ekonomik baskınlık hakkına sahip olduğu, ataerkilliğin güçlü olduğu toplumlarda erkekler üstün olarak algılandıklarından, kadınları korumak ve kontrol altında tutmak zorundadırlar. Başka bir ifadeyle, namus kültürlerini yaşatan toplumlarda kadın; bağımsız bir insan, bir özne olarak değil, mülkiyeti erkeğe ait olan bir nesne olarak algılanmaktadır (Uğurlu ve Akbaş, 2013, ss. 78). Bu algının toplumda yarattığı izler neticesinde katılımcılardan biri olan F.Ö.’ye göre diğerlerinden farklı olarak kadının görevi ise namusuna sahip çıkmaktır.

### 2.4.) Eşinizin tekrar evlenmesindeki (üzerinize kuma getirmesinde) gerekçe nedir?

**Yaşımızın ilerlemesi ve artık ona daha fazla çocuk vermeyecek (özellikle de erkek çocuk) olmanızın bir etkisi oldu mu?**

H.D.: *Asıl sebep benim çocuğum olmuyordu. Ben de razı geldim git al bir karı daba çocuğun olsun dedim.*

F.P.: *Ben kocama erkek çocuk veremedim diye kuma aldı üstüme.*

E.Ş.: *Olmadı. Canı istemişti, anasını dinlemişti almıştı.*

F.Ö.: *Hayır olmadı. Gönlü istemişti ve evlenmişti.*

S.B.: *Aynen öyle kızım çocuk veremediğim için aldı üstüme kuma.*

Z.T.: *Tek gerekçe zevkti. Zevki için üzerime kuma aldı. Erkek çocuk da verdim. Kız çocuk da verdim. Yaşım da genç.*

S.C.: *Tek sebebi zevktendi. Sefasını sürmek bizim adamın buyu.*

E.Ç.: *Keyfi için evlendi başka bir gerekçe kendine ihtiyaç görmedi.*

N.G.: *Bir gerekçe yoktu aslında zevk diyelim kızım zevk.*

Y.A.: *Yok bir etkisi olmadı. Ben hem gençtim hem de çocuk verebiliyordum.*

H.D., F.P. ve S.B.’nin çocuğunun olmaması nedeniyle üzerlerine kuma getirildiği görülürken, diğer katılımcıların eşlerinin tekrar evlenmesinde yahut eşlerinin üzerine kuma getirmesinde tek neden zevkidir. H.D.; çocuğunun olmamasının kendisinde yarattığı psikolojinin etkisiyle eşine ikinci bir eş almasını söylemiş, eşi de bu durumu kabul ederek H.D.’nin üzerine kuma getirmiştir.

### 2.5.) Evliliğinizin gerçekleşmesinde annenizin bir söz hakkı var mıydı?

H.D.: *Anam ne desin kurban, kumalık kaderinde var dedi ne kadar ağlasa da razı geldi.*

F.P.: *Anam yoktu başımızda yeni ölmüştü babam da verdi para için.*

E.Ş.: *Bizim buralarda kadına pek söz düşmez.*

F.Ö.: *Evet vardı ve istemişti çünkü istiyordum.*

S.B.: *En çok annem istemiyordu evlenmemi ama biz kaçtık.*

Z.T.: *Anama söz hakkı verilmedi ki biç. Ağladı arkamdan o kadar.*

S.C.: *Anam da kuma gelmiş ama kadın öldükten sonra. İstemedi ama ne desin.*

E.Ç.: *Severek evlendiğim için ailem karşı çıkmadı.*

N.G.: *Kaçarak evlendiğim için aileme söz hakkı düşmedi.*

Y.A.: *Annem yoktu ki.*

Verilen cevaplar incelendiğinde kadının evlenmesinde annelerinin bir söz hakkına sahip olmadığı görülmektedir. Ancak N.G. ve S.B. kaçarak evlendiğinden ailelerine söyleyecek bir söz bırakmamışlardır. Y.A. ve F.P.’nin annesinin olmaması, babasına kızları üzerinde hâkimî söz hakkı tanımış bulunmaktadır. E.Ç. ise severek evlenmiş ancak bir zaman sonra üzerine kuma getirilen kadınlardan biri olmuştur. F.Ö.’nin annesinin ise diğerlerinden farklı olarak kızının evliliğinde söz hakkının bulunması gözümüze çarpmaktadır. Ancak kızı istediği için evlenmesine razı olmuştur.

### 2.6.) Daha fazla çocuk yaparak kuma gelmesine engel olmaya çalışma düşüncesine sığdınız mı?

H.D.: *Çocuğum olsa belki bağlardım kuma gelmezdi. Ama Allah nasip etmedi.*

F.P.: *Ben dedim ki ilki kız oldu bir tane yapayım belki erkek olur diye 3 kere denedim 3’ü de kız oldu.*

E.Ş.: *Öyle bir çaba içine girmeye gerek yoktu. Zaten istediğini yapacaktı.*

F.Ö.: *Hayır sığmadım. Adamın derdi çocuk değildi.*

S.B.: *Hep o düşüncenin duası ile yaşadım ben kızım ama Allah nasip etmedi.*

Z.T.: *Aslan gibi 2 oğul vermişim o düşünceye hiç girmedim.*

S.C.: *Aslan gibi 2 evladım var. Öyle bir düşüncem olmadı.*

E.Ç.: *Evet bu düşünceye sığdım. Çocuk istemediğim halde 2 oğlan daba verdim.*

N.G.: *Allah 5 çocuk vermiş zaten öyle bir isteğim, düşüncem olmadı.*

Y.A.: *Öyle bir düşünceye sığmadım zaten çocuğum vardı.*

H.D. ve S.B.’nin çocuklarının olmaması üzerlerine kuma getirilme fikrini mecburen kabullenmelerine sebep olurken Z.T., S.C., Y.A., N.G.’nin erkek çocukları olmasına rağmen üzerlerine kuma gelmiştir. Daha fazla çocuk yaparak üzerine kuma gelmesine engel olma düşüncesine sığınan F.P. ve E.Ç.’nin bu düşüncesi işe yaramamış yine üzerlerine kuma gelmiştir. E.Ş. ve F.Ö.’nün kocasının ise direkt zevk amaçlı kuma getirme düşüncesi, kişiler tarafından fazlasıyla bilinmekte olup bunun olmaması adına en ufak zahmete dahi girilmediği görülmektedir.

### 2.7.) Ailenize kişiye kuma gelmesine (çok eşliliğe) nasıl bakılmaktadır?

H.D.: *Babamın 10 kızı olsun, 10’unu da kuma verir. Ama anam cabil, garibim ne desin. Kadere boyun eğdik.*

F.P.: *Zaten erkeğe çocuk doğurmazsan sana kuma alır bu hep böyle oldu, böyle görmüşler atalarından.*

E.Ş.: *Güzel bakılmaz aslında ama erkeğe istediye yapar.*

F.Ö.: *İyi karşılanmaz ama bazı durumlar hariç.*

S.B.: *Bana kızdılar hep, babam kaçtığımdan beri benimle konuşmaz zaten ama annem hep kızdı sen hak ettin dediler durdular.*

Z.T.: *Sıcak bakarlar ki bizde 4 eş hakkı vardır. Erkeklerimizin nüfus cüzdanlarında 4 boşluk var. Mesela benim babamın ikisi dolu idi. Çünkü anam da kuma geldi.*

S.C.: *Babam hariç hiç kimse pek iyi bakmazdı. Ama babam emrin büyüğüydü. O ne derse o olur.*

E.Ç.: *İyi bakılmaz ki bilseler bana kuma geleceğini evlendirmezlerdi.*

N.G.: *İyi bakılmamaktadır. Çünkü böyle bir şey gördüler ama yaşamadılar.*

Y.A.: *Yok güzel bakıyorlardı. Kumalık kimsenin boşuna gitmez bence.*

Kadınların üzerlerine kuma gelmesine iyi bakılmamasına rağmen kaçarak evlenen kişilerin aileleri bu durumu kızlarına müstahak olarak görmekteyler. Aslen Suriyeli olan ancak Erzurum’a gelin gelen Z.T.’nin verdiği cevaba bakıldığında; Suriye’de 4 eşliliğin resmi olması ve evlilik cüzdanlarında 4 boşluk olması yasaldir. Annesinin de kuma gitmesi yahut babasının resmî olarak ikinci eşi mahiyetinde Z.T.’nin annesini alması kişi için fazlaca normal bir durum olduğu görülmektedir.

### 2.8.) Müslüman olmanız ve dinin 4 eşe izin vermesi eşinizin sığınma noktası oldu mu?

H.D.: *Hep öyle oldu, zaten İslâm’da çok kadın var yine istesem yine alırım dedi.*

F.P.: *Yok hiç İslâm’a göre hareket etmedi. Zevk ya da çocuktan hep.*

E.Ş.: *Hayır değildi aslında çünkü o canı isterse yapardı.*

F.Ö.: *Bunun bir etkisine sığındığına inanıyorum. Yoksa kardeşimi üstüme kuma almazdı.*

S.B.: *Onu hep derdi, dinde de geçiyor diye. Ama ona sığınmadı en büyük gereğe çocuktu zaten.*

Z.T.: *Hep o oldu zaten. Zevkten aldım demez ki kimseye. Hakkımdır alacağım dedi ve aldı.*

S.C.: *Sığındığı tek şey kızım keyfi ve nefsi. Başka bir şey onun için pek önemli değildi.*

E.Ç.: *Hayır, hiç sığınma noktası olmadı. Dedğim gibi keyfe keder.*

N.G.: *Hayır hiç öyle bir noktası yoktu.*

Y.A.: *Yok değildi tamamen keyfinden.*

H.D.’nin ve F.Ö.’nün kocalarının kuma getirmelerinin gerekçesi olarak İslâm dininin onlara bu hakkı verdiğini savunmaları gösterilirken, diğer katılımcıların üzerlerine kuma gelmesinin nedeni erkeğin keyfine ve zevkine göre hareket etmesi olarak görülmektedir. 3 kız çocuğu annesi F.P. ise zevkin yanında eşinin erkek çocuk istemesi nedeniyle kuma getirmiş olabileceği düşüncesine sahip bulunmaktadır.

## 2.9.) Kumanızı kabullenme süreciniz nasıl oldu? Üzerinize kuma gelmesi sizin için evliliğinizde bir sorun mudur? Sorunsa evliliğinizde yaşadığınız sorunlarla nasıl baş ediyorsunuz?

H.D.: Zor olmadı çünkü beni hakaretten ve aşağılamadan kurtardı çocuk yaparak. Tek sorunum şey nasıl denir bilmem ama yatağına almazdı beni. Şimdi de yaşlılık zaten.

F.P.: Zor oldu çünkü hiç birbirimizi sevmedik. Düşman oldu bana. Hep sorun oldu. Kocam ona kızzardı ama hep gelip beni döverdi. Bütün sinirini benden çıkarırdı.

E.Ş.: Kabullenemedim. O da beni sevmeyi zaten. Benim için büyük bir sorun. Çok zor ve bununla baş edemiyorum ama çocuklarım için susuyorum hep.

F.Ö.: Çok zor kabullendim. Üstüme bir kuma gelmişti ve bu kuma kardeşimdi. İlk başlarda üzülüyordum. Fakat kardeşim dedim sustum zamanla ikimiz de alıştık.

S.B.: Zor olmadı çünkü onun çocuklarıyla içimdeki çocuk boşluğunu kapatıp kendimi avuttum. Hiç sorun olmadı hatta çözüm oldu. Çocukları çocuğum oldu.

Z.T.: Çok zor oldu. Çünkü benim bir kusurum yoktu. Zevkine geldi. Hep bir sorun oldu. Baş etmek mi? Ah ah ne baş etmesi boyun eğmek elden ne gelir ki kader bu.

S.C.: Kim ister kuma. Zor oluyor ama yıllar geçince alışıyorsun. Evet sorun, huzurum hiç kalmadı bu sebep yeterli bence.

E.Ç.: Uzun ve yorucu bir yol oldu. Ama hâlâ kabullenmiş değilim. Hep sorundu kızım. Geçimsizlik, bağırsık ağrısı, hır güür, kalp kırma ve daha birçok şey.

N.G.: Çok zor çünkü sevdiğin adamın başka bir kadınla olma düşüncesi insanı her gün ölüme yaklaştırıyor. Evet sorun oldu he. Sabrederek ve kendimden taviz vererek kızım.

Y.A.: Öyle bir süreç hiç olmadı. Evet sorundu. Eşimle kavga ederek baş etmeye çalıştım. Ama kumanın da suçu yok o ister miydi kuma gelmek.

Üzerine kuma gelen kadınların bu durumu kabullenme süreçlerinin zor olduğu gözlenmektedir. Özellikle N.G. adlı kişinin eşiyle severek evlenmesi neticesinde üzerine kuma gelmesi, kişiyi derinden sarsmış, ruhunda onulmaz yaralar açmış, psikolojik ilaçların etkisiyle hayatına devam eden N.G. için severek evlendiği adamın başka kadınla olan birlikteliği birey için ağır tramvaya sebep olmuştur. Y.A. için ise kumayı kabullenme adına bir süreç dahi yaşamayıp kumayı ilk geldiği günden itibaren benimsemiş, eşinin mutluluğu ve kendi huzuru adına el üstünde tutmuştur. Bunun yanı sıra kişiler, kumayı sorun olarak görmüşler, kumanın huzurlarını bozduğunu belirtmişlerdir. Gerek sabrederek gerek alttan alarak gerek susarak gerekse kavga ederek sorunu ortadan kaldırmaya çalışmışlarsa da bu sorunun üstesinden gelememişlerdir. S.B. için bir çözüm olarak görülen üzerine kuma gelme olayı çocuklarını sahiplenme, onlara annelik yapma süreci ve kumanın çocuklarını kendi evladı kadar

benimsemeye devam etmiştir. H.D.’nin eşi ise ikinci eşini aldıktan sonra Hatice Hanım’ı yatağına dahi almamış onu ötekileştirmiştir. Z.T. ise bu durumla boğuşup kendini hırpalamak yerine kader deyip durumuna razı gelmiştir.

## 2.10.) İlk eşin kocası üzerinde etkisi güçlü olmakta, ilk eş diğer eşlerden ayrıcalıklı ve diğer eşler üzerinde güçlü konumda olmaktadır. Bunun hakkındaki düşünceniz nedir?

H.D.: *Bizim buralarda hep öyle taa ki çocuğun olana dek ama çocuğun yoksa senin hükmün de yok.*

F.P.: *Doğru olurdu taa ki 3 kız yerine 3 oğlan verseydim. Fakat şimdi hiçbir değerim yok. Hizmet eden kadınlar gibiyim.*

E.Ş.: *Ben ayrıcalıklı değildim çünkü kaynanam sevmeydi beni ve kocam da hep onu dinlerdi.*

F.Ö.: *Üstüne kuma geldikten sonra ayrıcalığın ne anlamı var ki. Sadece yaşım büyük ve tecrübeliyim diye sayılıyordum.*

S.B.: *Ben hiç saygısızlık etmedim bu yüzden Allah razı olsun hep beni dinler sayar.*

Z.T.: *Buna hiç inanmam. Çünkü erkek nerde huzur buluyorsa orasının gücü fazladır.*

S.C.: *Kızım ben şunu anladım 27 senedir. Bir erkek bir kadını başka bir kadın yüzünden yatağına alıyorsa ilk kadının hükmü bitmiştir demektir.*

E.Ç.: *Biz gönül vererek evlendik. Bu yüzden her şeyini bana sorar Allah razı olsun o konuda.*

N.G.: *Evet doğru. Hakkını yiyemem hep üstün tutar beni.*

Y.A.: *Sözümün bir hükmü olsaydı üzerime kuma gelmezdi.*

İlk eşin hükmünün çocuğu olduğu sürece geçerli olduğu, çocuğu olmayan kadının bir hükmünün olmadığı görülmektedir. Üzerine kuma getirilen katılımcıların bazıları ise hükümlerinin olmadığını ve eğer hükümleri olsaydı üzerine kumanın getirilmeyeceğini savunmaktadırlar. E.Ş.’nin eşinin kendisine hiçbir değer vermemesi ve Emine Hanım’ı sevmeyen annesinin sözüyle hareket etmesi, E.Ş.’nin kendisini artık kayınvalidesine kabullendirme çabası ve gelen kumaya razı olmasına -mecburen- neden olmuştur. Kültürlerinde poligaminin yasal olması Z.T.’ye daha rahat bir düşünce tarzı aşılamış olup, erkeğin huzur bulduğu yerin güçlü olduğu düşüncesini zihninde oluşturmuştur. Kız ve erkek çocuk vermesine rağmen kocasının zevkî olarak kuma alması onu etkilememiş bunun aksine eşinin kendi yanında huzur bulacağı ortamı yaratmaya çalışma çabasına yol açmıştır.

## 2.11.) Kumalarınızla aranızda bir hiyerarşi bulunuyor mu?

H.D.: *Kardeş gibi olduk bir zamandan sonra.*

F.P.: *O hep kendini benden üstün gördü, beni kıskandı, çocuklarım bile bana ana demez, onu severler.*

E.Ş.: *O benimle eşit bir konumda olmayı hiç sevmez.*

F.Ö.: *Kardeşim olduğu için bir üstünlük yoktu.*

S.B.: *Çocuğu olduğu için hep bir üstünlük olurdu ama. Bunu pek hissetmezdim. Kocamla severek kaçtığımız için gönlümü kırmazdı.*

Z.T.: *Evet fazlasıyla bir üstünlük var.*

S.C.: *Üstünlük diyorsan, hep onu şımarttığı için üstün olan o.*

E.Ç.: Kendini hep benden üstün görür. Şayet bana sorsan ben ondan üstünüm.

N.G.: Yalan yok kendisini hiç sevmemişim için üstünlük var.

Y.A.: Asla bulunmuyor.

Verilen cevaplar incelendiğinde eşlerin arasında bir hiyerarşi bulunduğu barizdir. İlk eşin yaşının büyük olması yahut ilk eş olmanın verdiği otorite bazı katılımcılarda gözlemlenmesine rağmen; bazılarında ise eşlerin kumayı fazlaca şımartmaları neticesinde kumaların üstünlüğü söz konusudur. Katılımcılardan F.Ö.’nün üzerine kardeşinin kuma gelmesi kendinde çok üzücü etkilere sebep olmuş ancak kardeşi mutlu olsun diye susmayı tercih etmiştir. F.P.’nin çocuklarının kendisine anne demediği üzerine gelen kumaya anne dediği, anneleri yerine kumayı sevdikleri gözlemlenmiştir. Y.A.’nın ise kumasıyla gayet güzel anlaşığı ve onun üzerinde herhangi bir otorite kurmadığı ortadadır.

## 2.12.) Üzerinize gelen kumanın eşinizle yaşadığınız cinselliğe etkisi oldu mu?

H.D.: Fazlasıyla oldu beni hiç koynuna sokmadı.

F.P.: Ben koynuna en son en küçük kızıma hamile kalmadan girdim. Yani kızım 25 senedir yatağına almaz.

E.Ş.: Oldu, o kadından sonra sadece çocuklarımın anasıydım.

F.Ö.: Eskisi gibi olmadık.

S.B.: Benim yaşım ilerledikçe yatağına almaz oldu. Zaten çocuğum da olmadığı için kardeş gibi olduk kumadan sonra.

Z.T.: Ara sıra çağırır beni odasına ya da odama gelir ama eskisi gibi değil tabii ki de.

S.C.: O kadın geldi geleli adamı unutmuşum kızım.

E.Ç.: Kuma geldi geleli aramızda pek bir münasebet kalmadı.

N.G.: Eskisi gibi birlikte olmayız evet.

Y.A.: Daba da gelmedi yanıma kumadan sonra.

Kumanın ilk eşlerin kocalarıyla yaşadığı cinsellik üzerinde fazlaca etkisi olduğu görülmektedir. İkinci eşten sonra genelde ilk eşin yanına dahi uğramayan erkek, ilk karısını çocuk bakıcısı yahut hizmetçi olarak kullanmakta olup zevksel tatminini kumayla gidermektedir. Severek evlenmiş olan Z.T.’nin kocası ise ara sıra yanına uğramakta olup eskisi gibi kendisiyle ilgilenmemektedir.

## 2.13.) Üzerinize kuma gelmesine engel olmaya çalışıp eşinize bu konu hakkında fikir sunabildiniz mi?

H.D.: Ben razıydım kumaya, sormadı da zaten bana.

F.P.: Hiç alayım mı kumayı sormadı. Engel olmak istedim ama dövdü. Sözüm sayılmadı.

E.Ş.: Çok çalıştım ama bu karar sadece kocamın değil kaynanamın da kararı olduğu için sözüm sayılmadı.

F.Ö.: İstiyordum, engel olamadım.

S.B.: Engel olmadım ben de istedim gelsin ki çocuğu olsun kocamın.

Z.T.: Engel olamadım. Fikir sunmana bile izin vermedi. Bir gün baktım ki kumam kapıda.

S.C.: Hiç engel olmadım. Olmam da zevkine getiriyor ne diyeceğim.



E.Ç.: *Engel olmaya çalıştım. Ama fikir sunamadım çünkü bir derdi yoktu. Keyfi için de engel olamam ki.*

N.G.: *Çok olmaya çalıştım. Fikrimi de sordu ama sonuç belli.*

Y.A.: *Fikir sunmadım ama çok engel olmaya çalıştım.*

Kadınların bazılarının kuma gelmesine engel olmaya çalıştıkları bazılarının ise gerek eşinin isteği gerekse çocuğunun olmamasının vicdanî etkisiyle duruma engel olmadıkları hatta kuma gelmesini istedikleri görülmektedir.

#### 2.14.) Eşiniz size nasıl davranıyor? Evlilikte siz hiç söz hakkına sahip misiniz?

H.D.: *Ara sıra yaşım kumadan yaşım kumadan büyük diye sorardı o kadar.*

F.P.: *Beni hiç saymaz. Fikrimi olursa da kızar gönderir.*

E.Ş.: *İlk başlarda iyiydi ama şimdi sözümün bir anlamı yok.*

F.Ö.: *İkimize de eşit davranıyor.*

S.B.: *Değerim hala var biliyorum, her fikrini de bana danışır.*

Z.T.: *Eskisi gibi değil. Ama ara sıra sorar fikrimi.*

S.C.: *Yok kızım ne söz hakkı. Herkes kendi çocuğuna bakıyor kendi işinde.*

E.Ç.: *Eskisi gibi değilim kızım. Huzursuzluk ve mutsuzluktan başka.*

N.G.: *İyi davranıyor. En çok söz hakkı bendedir zaten.*

Y.A.: *Söz hakkına sahip olsaydım üzerime kuma almazdı.*

İlk eşlerin yaşına hürmeten yahut erkeğin kendisine iyi ve kumayla eşit davranmaya çalışması neticesinde evliliklerinde söz hakkına sahip oldukları görülürken diğer katılımcılar kendilerinin herhangi bir söz hakkına sahip olmadıkları düşüncesindedirler. F.P.’nin eşi ise kendisini hiç saymayıp fikrini dahi belirtmesine izin vermeyen bir yapıdadır. Kumanın gelmesiyle söz hakkını kaybettiğini düşünen katılımcılardan Y.A.’nın eşine sitemi oldukça fazla olup eğer kendisinin değeri olsaydı üzerine kuma getirilmeyeceği görüşünü -gözyaşları içinde- tarafımıza iletmektedir.

#### 2.15.) Kuma gelmesinin avantajları ya da dezavantajları nelerdir? Kendi çocuğunuza kuma gelmesini yahut çocuğunuzun kuma gitmesini ister miydiniz?

H.D.: *Bana yararı kocamın elini benden çekmesi yani bulaşmaması. Kötülüğü de her şey kızım. Çocuğum olmadı ama olsa canımı verir kuma vermezdim.*

F.P.: *Hiçbir iyi yönü olmadı kızım. Varsa yoksa kötülük bor görülmek. Dayak ve kötü söz. 3 kızım var canımı veririm ama bir erkeğe asla kuma verdimem. Canımı alsınlar ama kızlarımı asla.*

E.Ş.: *Tamamıyla dezavantajları var. Kumalık ölüm gibi. Bu yaşadığımı çocuğumun yaşamasını nasıl isteyebilirim ki.*

F.Ö.: *Ben bir avantajı görmedim. Üzerime kardeşim geldi. Böyle bir acıyı çocuğum yaşasın istemem.*

S.B.: *İyi sebebi çocuklarımız oldu. Kötüsü de eşim başka bir kadınla birlikte oldu daha acı ne olabilir ki. Çocuğum olsaydı asla kuma olmasına izin vermezdim.*

Z.T.: *İyilikleri işleri bölüşüyorsun tek iyi nedeni bu. Kötü nedeni ise mutlu değilsin, huzursuzsun. Asla istemem. O duygu ve psikoloji insanı öldürüyor.*

S.C.: İyi yanını soruyorsan iyi yanı falan yok evladım. Kötü yanı da her şey. Huzursuzluk, mutsuzluk aklına gelebilecek her şey. Kim ister ki evladım sığıntı olsun, kapama olsun. Asla kabul etmezdim.

E.Ç.: Hiçbir iyi yanı yok. Huzursuzluk ve mutsuzluktan başka. Asla istemem kim ister ki. İki kızım var çiçek gibi kıyamam ki ben onlara.

N.G.: İyi yanı falan yok. Kim söylerse çıkarı içindir. Kötü yanı ise stres, sıkıntı ve ölümlerle burun buruna. Asla istemem. Aklımı kaybetmedim çoğumun geleceğini söndürecek kadar.

Y.A.: Bir insanın üzerine kuma gelmesinin bir avantajı yoktur ki. Sürekli kavga gürültü ya da sineye çekme. Yok hayır asla istemem.

S.B.’nin kumalığı çocuklarının olması adına bir avantaj, Z.T.’nin iş gücünü azaltma ve iş paylaşımı yapma konusunda kuma gelmesini avantaj olarak görmesinin dışında diğer katılımcıların tamamı kumalığın hiçbir avantajı olmadığını savunmaktadır. Üzerine kuma gelmesinin evdeki şiddeti, mutsuzluğu, stresi ve huzursuzluğu arttırdığını belirten katılımcılardan N.G. bu durumu ölüme adım adım yaklaşma olarak görmektedir. Bunun yanı sıra katılımcıların hiçbiri çocuğuna kuma gelmesi yahut çocuğunun kuma gitmesi sorusuna bile tahammül edememektedir.

## Sonuç

Erzurum kent merkezi ve merkeze bağlı civar köylerden kuma olarak giden yahut üzerine kuma gelen kadınlarla yaptığımız görüşmeler sonucunda -ataerkil toplumlarda- güç ve söz hakkına sahip olan erkeğin kadının üzerine dilediğince kuma getirdiği, bu hakkı kendinde gördüğü gözler önüne serilmiştir. İlk eşin çocuğunun olmaması yahut erkeğin zevksel olarak bu durumu normalleştirilmesi sonucunda ikinci eşi alması kadın üzerinde psikolojik yıpranmalara ve özgüven eksikliğine neden olmuştur. Üzerlerine gelen kuma neticesinde cinsel olarak değersiz görülme, söz hakkının kaybolması, kıskançlık, huzursuzluk ve psikolojik şiddetle mücadele etmeye mecbur kılınan kadın; bazen susmayı bazense içinde bulunduğu duruma direnmeyi tercih etmiştir. Kuma giden kadına verilen değerler fazla olması ve cinsel tatminde kumanın öncelikli olarak tercih edilmesi onu ailede değerli kılmış, ilk eşin çocuklarının da kumaya daha fazla önem vermelerine, hatta ona anne demelerine dahi neden olmuştur. Ne kuma giden kadınlar ne de üzerine kuma gelen kadınlar bu durumdan memnundur. Kendilerine sorulduğunda çocuklarının iki duruma da düşmesine izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Kişinin kuma olarak verilmesinde söz hakkı olmayıp babalarının aldığı başlık parası neticesinde bu duruma göz yumulmuştur. Ne kuma giden kişi gittiği yerde huzur bulabilmiş ne de üzerine kuma gelen kadın psikolojik olarak sağlam kalabilmiştir. Hanede görülen çatışmalar her iki tarafı da fazlasıyla huzursuz etmektedir. Kişilerin evliliklerinde annelerinin elinden bir şey gelmediği, babalarının annelerine söz hakkı sunmadığı, söz hakkı sunulan annelerin de daha önce kuma gitmesi -kumalığı rahatlık olarak görmeleri- sebebiyle kumalığa gönülden razı olmaları yapılan görüşmelerle ortaya konmuştur.

## Kaynakça

- Akyüz, J. (2005). Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan “Mehir” Hakkında Bazı Düşünceler-Some Thoughts about the matter of “Mehir”; an Essential Part at the Agreement of Marriage. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), ss. 213-230.
- Akyüz, Ç. (2018). Berdel Evliliği Üzerine Kalitatif Bir Araştırma Mardin Örneği. *Folklor Akademi Dergisi*, 1(1), ss. 17-34.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig I (Metin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (TDK Yay. 458.)
- Argunşah, M., Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arslan, Y. (2016). Türkiye’de Ezidi Sığınmacı Kadınların Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Batman ve Diyarbakır Kamp Örnekleri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 19(2), ss. 31-63.
- Atan, Ş. Ü. (2016). Töre ve Namus Cinayetleri. *Türkiye Klinikleri Obstetric-Women's Health and Diseases Nursing-Special Topics*, 2(2), ss. 67-73.
- Aydın, E. (2012). *Orhon Yazıtları, Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Bilgili, N., Vural, G. (2011). Kadına Yönelik Şiddetin En Ağır Biçimi: Namus Cinayetleri. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(1), ss. 66-72.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*.
- Çelik, İ. A., Vural, F. (2018). Suriyeli Mülteci Kadınların Kuma Dramı: Kilis İli Örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 341-382.
- Dankoff, R., Kelly J. (1982-1985). *Mahmūd al Kaşyarī. Compedium of Turkeic Dialects (Divān Luḡāt at-Turke)*. Part I-III. Duxbury, Massachusetts: Harvard University. (Sources of Oriental Languages and Literatures. 7. Turkish Sources. VII.)
- Eckmann, J. (2014). *Mahmūd bin ‘Alī, Nebū’l-Ferādīs, Uştmahlarnıñ Açuķ Yolu (Cennetlerin Açuķ Yolu)* (Yay. Hamza Zülfikar, Semih Tezcan), (Dizin-Sözlük: Aysu Ata), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları (AKDTYK. TDK Yay. 518.)
- Gülensoy, T. (2018). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gümrükçüoğlu, S. O. (2013). İslâm Aile Hukukunda Kadının Mehir Hakkına Toplumun Bakış Açısı Üzerine Bir Deđerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(4), ss. 223-256.
- Işık, R., Sakallı-Uğurlu, N. (2009). Namusa ve Namus Adına Kadına Uygulanan Şiddete İlişkin Tutumlar Ölçeklerinin Öğrenci Örneklemiyle Geliştirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 16-24.
- Kapusuzoğlu, G. (2015). Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 34(58), ss. 507-522.

- Karasoy, Y. (1998). *Şiban Han Divânı* (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (AKDITYK. TDK Yay. 614.)
- Kargı-Ölmez, Z. (1996). *Ebulgazi Babadır Han Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Sezen, L. (2005). Türkiye’de Evlenme Biçimleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(27), ss. 185-195.
- Schönig, C. (2000). *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Tezcan, M. (1976). İlkel Toplumlarda Başlık Parası Geleneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(1), ss. 415-426.
- Turan, A. (1991). Törellerimizde “Kalın” (Başlık) Adeti. *Milli Folklor*, 2.
- TMEN Doerfer, G. (1963-1975). Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen. VOK XVI und XIX-XXI. Wiesbaden
- Yalçınkaya, F. (2019). Modern Çağın Kumaları: Metresler ve Türkiye’de Yayınlanan Diziler. *Folklor Akademi Dergisi*, 2(1), ss. 33-52.
- Yalız, E. (2013). *Kadının Adı Yok* (Doctoral dissertation, Ted Ankara Koleji Vakfı Özel Lisesi).
- Yıldız, D. (2018). *Sosyo-Kültürel Faktörler Bağlamında Erken Evlilikler* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yüce, N. (2014). *Ebul Kasım Carullah Mahmud bin Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşeri el-Hvarizmi, Mukaddimetü'l Edeb: Harizmi Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüshası*. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (AKDITYK. TDK Yay. 535.)
- Uğurlu, N. S., Akbaş, G. (2013). Namus Kültürlerinde “Namus” ve “Namus Adına Kadına Şiddet”: Sosyal Psikolojik Açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), ss. 76.